

tussen Duin & Dijk

Themanummer

Wintervogels

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 15 4 ● 2016

Vergelijking met

Verandering in presentie	Aantal soorten	Voorbeelden
sterke toename (> +100%)	28	grote zilverreiger, nijlgans, havik en ijsvogel
toename (> +33 tot +100%)	19	gauwe gans, brandgans, bokje en staartmees
lichte toename (> +10 tot +33%)	17	roerdomp, waterral, holenduif en putter
onduidelijk/geen trend (-10 tot +10%)	64	dodaars, smient, waterhoen en ekster
lichte afname (< -10 tot -25%)	18	tafeleend, goudplevier, veldleeuwerik en sijs
afname (< -25 tot -50%)	19	nonnetje, ruigpootbuiser, matkop en kneu
sterke afname (< -50-100%)	7	roodkeelduiker, patrijs, zwarte specht en frater

Tabel 1. Overzicht van de veranderingen in de presentie van wintervogels in Noord-Holland tussen 1978-1983 en 2012-2016. De aantallen hebben alleen betrekking op de soorten uit het overzicht op pagina 24-25.

Oorzaken verandering in presentie	Toename in presentie	Afname in presentie
• Zachtere winters minder wintersterfte minder wegtrek naar het zuiden minder wegtrek vanuit het noorden	ijsvogel aalscholver, waterral, bokje, grote gele kwikstaart, tjiftjaf en vuurgoudhaan.	toppereend, eider, ijseend, middelste zaagbek, nonnetje, bonte kraai en frater (?)
• Uitbreiding areaal vanuit het zuiden vanuit het oosten of noorden	kleine zilverreiger en zwartkopmeeuw grote zilverreiger, grauwe gans, krakeend, zeearend en slechtvalk	
• Landschap meer bos en begroeiingselementen intensivering landbouw afname 'oud' grasland	havik, holenduif, groene specht, grote bonte specht, boomklever, boomkruiper, staartmees, putter en appelvink	patrijs en kneu (?) steenuil en grote lijster (?)
• Broedpopulatie afname standvogels afname buiten Nederland invasies (toeval) exoten sterke toename voedselconcurrenten	 pestvogel en barnsijs Indische gans, Canadese gans, Nijlgans, brandgans, mandarijneend en halsbandparkiet	steenuil, ransuil, zwarte specht, matkop en twee uitgestorven soorten, korhoen en kuifleeuwerik wulp, blauwe kiekendief, velduil en frater (?) ruigpootbuiser
• Waarnemerseffect toename soortkennis	bokje en waterpieper	ruigpootbuiser (?) en bonte kraai (?)
• Bescherming vergroten broedgelegenheid herintroductieprogramma's	ooievaar, slechtvalk, kerkuil en ijsvogel ooievaar en raaf	

Tabel 2. Overzicht van de belangrijkste oorzaken van veranderingen in de presentie van wintervogels tussen 1978-1983 en 2012-2016. Genoemde soorten zijn illustratief voor een categorie. Zie verder de tekst.

Atlasblokken

Vergeleken met ruim 30 jaar geleden komen er nu per atlasblok gemiddeld iets meer (6) soorten voor. In bijna de helft (75) van de atlasblokken is de toename van het aantal vastgestelde soorten tien of meer. In 25 blokken zelfs 25-55 soorten meer. In 23 atlasblokken is er sprake van een afname van tien of meer soorten, hiervan in acht blokken zelfs 25-47 soorten minder. In het laatste geval bestaat het merendeel uit blokken met voorna-

melijk open water. In twee 'land-blokken' zijn 26-30 soorten minder vastgesteld, maar in die blokken is het onderzoek waarschijnlijk onvolgende intensief geweest.

Soorten

In de atlaswinters 1978-1983 zijn 217 soorten in Noord-Holland gemeld plus enkele exoten. Vooral het verschil in exoten is opvallend. Waren die er toen minder of werden die niet geregistreerd? Hoewel de soortenlijst wat korter

is, staan er veertien soorten op die in 2012-2016 niet werden gemeld. Naast zeldzame soorten als geel-snavelduiker, koningseider en Ross' meeuw, ook twee soorten standvogels die inmiddels zijn uitgestorven in West-Nederland: korhoen en kuifleeuwerik. De laatste Noord-Hollandse korhoenders zaten op de Gooische heidevelden en zijn na 1984 niet meer waargenomen. De kuifleeuwerik is omstreeks 2002 uit onze provincie verdwenen. In 1978-1983 werd deze soort nog in

1978-1983

● Slechtvalk met dode meerkoet. Foto: Martijn de Jonge.

50 atlasblokken in onze provincie vastgesteld. Beide soorten zijn tegenwoordig ook vrijwel uit heel Nederland verdwenen.

In het overzicht van het voorkomen van wintervogels (pagina 24-25) is voor 172 soorten het verschil in presentie in de beide atlasperiodes in zeven trendklassen opgegeven. De trendklassen lopen uiteen van sterke toename via ongeveer gelijk/ onduidelijk tot sterke afname in het aantal atlasblokken.

Grote en kleine barsijs zijn samen genomen als 'barsijs', omdat beide soorten in 1978-1983 nog als ondersoorten werden beschouwd en niet apart werden opgenomen in de gegevens.

Tabel 1 geeft een overzicht van de verschillende trendklassen met het aantal soorten en per klasse vier voorbeeldsoorten. Van 64 soorten is de presentie toegenomen, van 44 soorten is die afgenomen. Van 64 soorten is de presentie ongeveer gelijk gebleven of is de trend onduidelijk.

Tabel 2 geeft een overzicht van de belangrijkste oorzaken van de verandering in de presentie met vermelding van een aantal soorten

die illustratief zijn voor iedere categorie.

Eén van de belangrijkste oorzaken is het verschil in het karakter van de winters. De atlasperiode 1978-1983 kende twee strenge winters, in de recente atlasperiode waren er geen strenge winters. Door de klimaatverandering zijn in de tussenliggende 30 jaar de winters gemiddeld ook zachter geworden. Dat betekent niet alleen dat de wintersterfte van een standvogel zoals de ijsvogel is afgenomen, maar ook dat soorten als aalscholver, waterral en insectenetende zangvogels meer op onze breedte blijven hangen, waardoor de presentie is toegenomen. Aan de andere kant zijn noordelijke broedvogels meer in het noorden blijven overwinteren en is de presentie daarvan juist afgenomen. Voorbeelden zijn een aantal soorten eenden, zoals grote zaagbek en nonnetje, en de bonte kraai.

Soorten als grote en kleine zilvereiger, grauwe gans, krakeend en zwartkopmeeuw hebben hun broeden/of winterareaal vanuit het zuiden of oosten sterk uitgebreid. Bij de slechtvalk komt daar nog bij dat de soort, door het verbod op gechloreerde koolwaterstoffen in de jaren zestig, overal in Europa aan een spectaculaire comeback bezig is.

Hierdoor zijn de winteraantallen bij ons sterk toegenomen.

Een belangrijk deel van onze wintervogelbevolking bestaat uit standvogels. Door de toegenomen verparking van het Noord-Hollandse landschap, de aanleg van groene nieuwbouwwijken en recreatiegebieden, en het ouder worden van bossen, zijn veel standvogels die aan bomen gebonden zijn enorm toegenomen. Als voorbeelden noemen we hier holenduif, groene specht, grote en kleine bonte specht, boomklever, putter en appelvink. Ook havik en buizerd hebben hiervan geprofiteerd, maar bij deze roofvogels speelt ook een rol dat, naast het effect van het verbod op gechloreerde koolwaterstoffen, de vervolging is afgenomen. Nog niet zo lang geleden kregen jachtopzichters van hun jachtheren vaak de opdracht om alles met een kromme snavel te bestrijden. Door de voortschrijdende intensivering van de landbouw is vooral de patrijs sterk afgenomen. Door het verdwijnen van 'oud' grasland en huisweitjes bij boerderijen lijkt de steenuil af te nemen. Het grootschalig omzetten van grasland in bouwland en bollenpercelen, wat vooral in de klei- en zandgebieden heeft plaatsgevonden, ►

● Kuifleeuwerik.
Tekening: Jos Zwarts.

heeft vermoedelijk wel soorten als de holenduif in de kaart gespeeld. De veranderende trends van broedpopulaties spelen ook een duidelijke rol bij de veranderingen in de wintervogelbevolking. Naast de al eerder genoemde uitgestorven kornoen en kuifleeuwerik heeft ook de afname van de broedpopulaties van ransuil, zwarte specht en matkop een negatief effect op het voorkomen in de winter. Daarnaast zijn er natuurlijk vogelsoorten sterk toegenomen. Naast de al genoemde 'bosvogels', ook soorten als kraakeend, grauwe gans en ijsvogel.

Buiten Nederland neemt een aantal soorten als broedvogel af, zoals blauwe kiekendief, wulp en velduil. Hierdoor daalt ook bij ons het aantal overwinterende vogels.

Soms wordt in de literatuur melding gemaakt van de mogelijkheid dat de enorme toename van voedselconcurrenten als buizerd en zwarte kraai, mede oorzaak is dat sommige soorten, zoals ruigpootbuiserds en bonte kraai, minder in ons land overwinteren.

Invasievogels vormen een geval apart. Door hun onvoorspelbaarheid is het min of meer toevallig of ze in een atlasperiode wel of niet voorkomen. Het bekendste voorbeeld is de pestvogel. Maar ook soorten als goudhaan, zwarte mees, gaai en barmsijs kennen ware invasies, vooral in de herfst. In een daaropvolgende winter zijn de aantallen groter en is de verspreiding ruimer. Een groep die hier apart genoemd moet worden zijn de exoten. Een aantal soorten is sterk toegenomen en komt dan ook in de winter in toenemende mate voor. De meest opvallende soorten zijn Nijlgans, Canadese gans, brandgans en halsbandparkiet.

Sommige soorten hebben sterk geprofiteerd van speciale beschermingsmaatregelen, bijvoorbeeld door het aanbieden van de nestge-

legenheid. Ooievaar, kerkuil en ijsvogel zijn hiervan de bekendste voorbeelden. Voor ooievaar en raaf was een landelijk programma voor herintroductie van kracht, wat voor beide soorten succesvol was.

Tot slot moet nog het waarnemereffect worden genoemd. Hoewel het aantal actieve waarnemers zeker is toegenomen, is het niet duidelijk of en bij welke soorten dit een rol speelt. De toegenomen soortkennis is waarschijnlijk de oorzaak van de grotere presentie van soorten als bokje en waterpieper. Daarnaast spelen zeker ook moderne media (o.a. Waarneming.nl en invoer via een mobiele telefoon) een rol, maar die laat zich moeilijk kwantificeren. In 1978-1983 bestonden die nog niet en moest zelfs het mobiel bellen in Nederland nog worden uitgevonden. Een niet onbelangrijk deel van de basisgegevens voor de Vogelatlas bestaat uit losse waarnemingen op Waarneming.nl. Bij een onverwacht opduikende soort als de pestvogel zal dit zeker een positieve uitwerking hebben op de presentie. Invasies worden nu sneller bekend en men zal gauw geneigd zijn om allerlei plekken met besdragende struiken op het voorkomen van pestvogels te controleren.

Samenvattend kan gesteld worden dat onze wintervogelbevolking de afgelopen 30 jaar qua aantal soorten nauwelijks is veranderd. Wel zijn er duidelijke verschuivingen in de verspreiding van soorten opgetreden. Deze komen vooral voor rekening van gemiddeld zachtere winters, waardoor sommige soorten minder ver naar het zuiden trekken (toename) en andere soorten meer noordelijk blijven overwinteren (afname). Ook de veranderingen in het landschap hebben een grote rol gespeeld. Hierdoor is een aantal soorten standvogels sterk uitgebreid.

Soort

